

Małgorzata Ciupińska
Uniwersytet Warszawski
Wydział Polonistyki
Instytut Języka Polskiego

Nauki rekolekcyjne jako gatunek mowy.

Wzorzec normatywny a społeczna i osobnicza świadomość genologiczna

Streszczenie

Przedmiotem pracy doktorskiej jest charakterystyka gatunku mowy powszechnie nazywanego w polskiej społeczności katolickiej naukami rekolekcyjnymi. Od drugiej połowy XIX wieku odgrywa on ważną rolę w oratorstwie kościelnym, ponieważ służy upowszechnianiu ideałów Ewangelii podczas cyklicznie organizowanych rekolekcji. Wyjątkowe znaczenie tego gatunku twórczości kaznodziejskiej w komunikacji religijnej uzasadnia potrzebę podjęcia badań genologicznych, tym bardziej że dotychczas nie został on zidentyfikowany w uniwersum mowy i nie opisano jego cech gatunkowych. Dlatego w rozprawie postawiono taki ogólny cel poznawczy. Do jego realizacji wykorzystano metodologię stosowaną na gruncie genologii, głównie jej nurtu językoznawczego, ale także literaturoznawczego. Przede wszystkim uwzględniono autorską teorię opracowaną przez Marię Wojtak, w tym wskazówki metodyczne językoznawczynie dotyczące badania gatunków mowy sakralnej. Również myśl naukowa pionierów genologii – Stefanii Skwarczyńskiej i Michała Bachtina, pozwoliła pogłębić wiedzę o gatunku nauk rekolekcyjnych. Z kolei przedstawione przez Jerzego Bartmińskiego i Stanisławę Niebrzegowską-Bartmińską propozycje genologiczne, nawiązujące do koncepcji językowego obrazu świata, stały się inspiracją do odkrycia nowych możliwości opisu formy gatunkowej kaznodziejstwa. Ponadto w charakterystyce nauk rekolekcyjnych zastosowano pojęcie *frazematycznych wyróżników gatunku*, wprowadzone do lingwistyki przez Wojciecha Chlebdę.

Badania opierają się na założeniu, że wzorzec gatunkowy nie jest tylko kategorią filologicznego opisu mowy, lecz istnieje także w ludzkiej świadomości i to zarówno w odniesieniu do społeczeństwa, które się nim posługuje w określonej sferze komunikacji, jak i pojedynczego użytkownika języka. W procesie porozumiewania się liczy się

bowiem *świadomość genologiczna – społeczna oraz osobnicza*. Poza tym w przypadku gatunku religijnego istotny jest fakt, że jego wzorzec ma charakter normatywny, gdyż instytucje działające w Kościele katolickim kodyfikują zasady formatywne, niejako ustanawiają typ wypowiedzi użyteczny w komunikacji religijnej. Dlatego w charakterystyce gatunku uwzględniono różne punkty widzenia: kościelnego kodyfikatora, wspólnoty językowej, której pomaga on w umacnianiu wiary i rozwoju duchowym, jak również konkretnego rekolekcjonisty, czyli tego, kto nadaje kształt wypowiedzi kaznodziejskiej zgodnie z odpowiednim wzorcem gatunkowym. Ponadto ze względu na religijną istotę nauk rekolekcyjnych w pracy uwzględniono dwie perspektywy oglądu przedmiotu badań – filologiczną i teologiczną, czego wymagał głównie opis typowej tematyki, specyficznego świata wartości oraz parametrów pragmatycznych.

Dokładny zakres analiz i założenia metodologiczne omówiono w części wstępnej rozprawy. Przybliżono tu również historię rekolekcji w Polsce oraz sylwetkę uznanego w XX wieku kaznodziei – ks. prof. dr. hab. Włodzimierza Sedlaka. Duchowny oparł sztukę oratorstwa rekolekcyjnego na samodzielnie opracowanej metodzie, którą z powodzeniem stosował, gdy nauczał Ewangelii w środowisku elit katolickich. Charakterystyka świadomości genologicznej znakomitego rekolekcjonisty ma wyjątkową wartość poznawczą, pozwala bowiem odpowiedzieć na pytanie, co wpływa na mistrzowską realizację wzorca gatunkowego i skuteczność aktu komunikacji kaznodziejskiej. Dlatego w rozprawie podjęto takie zadanie badawcze.

Część analityczna ma trójdzielną kompozycję, co wiąże się z tematem pracy. W drugim rozdziale na podstawie oficjalnych dokumentów kościelnych oraz literatury teologicznej, szczególnie z dziedziny homiletyki, odtworzono wzorzec normatywny nauk rekolekcyjnych i omówiono w ujęciu ewolucyjnym wyróżniki kompozycyjne, poznawczo-aksjologiczne, stylistyczne oraz pragmatyczne. Trzeci rozdział ukazuje językowo-kulturowy obraz nauk rekolekcyjnych w polszczyźnie. Zebrany materiał, który znaleziono w słownikach ogólnych i specjalnych, współczesnych i historycznych, jak też w elektronicznych korpusach języka polskiego, pozwolił ustalić takie cechy formy gatunkowej oratorstwa rekolekcyjnego, jakie tkwią w społecznej świadomości i odzwierciedlają się w polszczyźnie – w słowach i tekstach. Badania wykazały, że z punktu widzenia użytkowników mowy istotne znaczenie mają względnie stałe i powtarzalne ciągi leksykalne, swego rodzaju reproduktury językowe. Pełnią one funkcję frazematycznych wyróżników gatunku. Wyraźnie odbija się w nich wizja świata, w której człowiek postrzega rzeczywistość w kategoriach religijnych, szuka Boga i docenia znaczenie życia duchowego.

Bogaty zbiór frazemy unaocznia, że w gatunkach reprezentujących *lingua sacra* szczególną rolę odgrywają tradycyjne środki wyrazu, co nadaje ukazywanej rzeczywistości transcendentnej wartość ponadhistoryczną i gwarantuje, że treści przekazywane wiernym są zgodne z doktryną katolicką.

Ostatni rozdział badawczy rozprawy to swoiste studium przypadku, ponieważ dotyczy analizy świadomości genologicznej ks. W. Sedlaka. Omówiono tutaj wyróżniki wzorca gatunkowego określone i opisane w opracowaniach homiletycznych kapłana, a poza tym scharakteryzowano sposób konkretyzacji autorskiej idei kaznodziejskiej w niemal dwudziestu cyklach nauk rekolekcyjnych. Badania wykazały, że myśl genologiczna rekolekcyjisty wyraźnie uwidacznia się w metatekstowej warstwie monologów oratorskich, gdzie nadawca uobecnia się jako podmiot czynności twórczych i zwraca uwagę na różne cechy gatunkowe komponowanych tekstów: odpowiedni sposób realizacji roli komunikacyjnej, cel wypowiedzi, punkt widzenia i perspektywę opisu świata przedstawionego, spójność kompozycyjną, logikę argumentacji, ideały aksjologiczne, związki intertekstualne z Ewangelią itp. Przemyślana strategia komunikacyjna umożliwiała kaznodziei świadome kształtowanie przemówień zgodnie z indywidualną koncepcją wzorca gatunkowego nauk rekolekcyjnych.

Przedmiotem naukowej refleksji w rozprawie są także pojęcia genologiczne wyeksponowane w temacie, a więc: *worzec normatywny*, *społeczna* i *osobnicza świadomość genologiczna*. Każdy rozdział analityczny kończy się podsumowaniem. W ostatniej części pracy omówiono zaś wnioski ogólne i wskazano perspektywy badawcze. Przeprowadzone analizy z wykorzystaniem metodologii genologicznej pozwoliły scharakteryzować nauki rekolekcyjne w sposób wielopłaszczyznowy oraz ukazać wyjątkową rolę tej formy wypowiedzi w komunikacji religijnej. Opis komponentów wzorca gatunkowego w kontekście społeczno-kulturowym oraz historycznym jest jednocześnie opisem ludzkich doświadczeń w posługiwaniu się mową i to zarówno w ujęciu społecznym, jak indywidualnym.

Małgorzata Ciupin'ska